

Politiken, den 18. september 2022

Susan Knorreborg, Interview med Maria Stepanova.

Maria Stepanova: Russisk digter og forfatter. I 2018 modtog hun den russiske Bolsjaja Kniga-pris. I 2021 var hun med i opløbet om Bookerprisen. Hendes seneste bog, 'Til minde om erindringen', er netop udkommet på dansk på Forlaget Palomar.

Grundlægger af og chefredaktør på det uafhængige netmedie colta.ru, som dækker russiske emner. Mediet blev for nylig lukket af den russiske regering.

(Denne artikel kan kopieres til brug i undervisning i henhold til Copydans regler)

Mens russiske soldater kæmper mod ukrainere fra skyttegrav til skyttegrav i Ukraine, er Moskva fuld af liv. Byen er smuk. Folk hygger sig på cafeerne, pigerne promenerer i deres nye kjoler. Går man gennem gaderne, får man ingen idé om, at Moskva er hovedstaden i et land i krig med sin nabo.

Sådan lyder beskrivelsen af den russiske hovedstad fra den prisbelønnede digter, journalist og debattør Maria Stepanova, der roses for at være en af de vigtigste nulevende russiske forfattere. Hendes bøger er oversat til en række sprog, og hendes internationale gennembrud, 'Til minde om erindringen', er netop udkommet på dansk.

Og modsat den fredelige stemning i Moskva er hun selv ved at blive flået i stykker indeni af krigen og af den almindelige russers sorgløshed:

»Jeg kan ikke have det. Jeg kan ikke lade som ingenting. Jeg kan ikke trække vejret«, siger hun. »Jeg har været desperat, siden krigen i Ukraine brød ud«.

I de seneste dage har ukrainerne slået russerne tilbage fra en række strategisk vigtige områder, ændrer det ikke noget?

»Jeg er bange for ønsketænkning. Det kommer – og går – for let. Men efter måneder med total desperation har jeg en følelse af, at håbet er begyndt at spire. Det betyder meget«.

Maria Stepanova er en af de relativt få prominente russiske intellektuelle, der har kritiseret Putins invasion åbent. Skal man forstå, hvorfor modstanden mod Putin

er så spinkel, skal man ifølge hende begynde med at forstå, hvad det er for en historie, han fortæller med sin krig. Det er nemlig en historie om at vende tilbage til fortiden. Og lige præcis dén historie er russerne ifølge Maria Stepanova overordentlig modtagelige over for.

Mønsteret begyndte allerede at træde frem for hende i de første uger efter invasionen, hvor hun brugte al sin tid på at sidde og se på videoklip fra krigen. Nætterne blev til morgner, morgnerne til eftermiddage. Så kom aftenen og med den natten, og hun sad stadig bare og stirrede vantro ind i skærmen.

»Gik man på Facebook, blev natten lyst op af de der grønne lamper, som viser, at folk er online. Vi var simpelthen holdt op med at sove«.

Jeg har været desperat, siden krigen i Ukraine brød ud

Det, hun så, mindede hende mest af alt om en velkoreograferet krigsfilm:

»Putin regnede med, at han med et hurtigt slag kunne vinde magten i Ukraine. Smukt og stilrent. Det var, som om han var i gang med at genopføre de krigsfilm om Anden Verdenskrig, han havde set, da han var barn. Alle skulle overbevises om fortællingen om det heroiske russiske folk. Putin vil rekonstruere fortiden. Han vil skrue tiden tilbage og genskrive historien, som det passer ham«, siger hun og henviser til, at den russiske befolkning er endt som statister i det værk.

Hvad er hovedpointen i det historieværk, Putin prøver at skrive?

»Det er en fortælling om det stabile, gode Rusland. Den strækker sig helt tilbage til tsarens tid og hen over det, der fremstilles som en strålende sovjettid. Sulten, folkemordene, undertrykkelsen, ja, alle traumerne udelades. De benægtes og begravnes. Putins historieskrivning er en fiktion af fortiden. Han har læst alt for mange skodbøger om historie og er endt med at referere til en tid, der aldrig har eksisteret, men som han alligevel forsøger at genskabe«, siger Maria Stepanova.

I sin bog 'Til minde om erindringen' forsøger Maria Stepanova at redde sine egne og sin families minder fra den konstante manipulation, omskrivning og

undertrykkelse. I bogen leder hun arkiverne igennem efter spor af sit russisk-jødiske ophav. Hun iagttager, hvordan det, der ifølge hende selv er en ret almindelig familie, gang på gang må se sin historie udvisket af Ruslands enorme revolutioner, traumer og politiske omvæltninger op igennem det 20. århundrede. Bogen er et forsøg på at holde fast i en historisk bagage, som gang på er blevet flået ud af hænderne på sine ejermænd.

Men i de uger, hvor vi taler sammen – vi mødes først på festivalen Louisiana Literature sent i august og fortsætter derefter vores dialog ind i september – sker det igen. Den historie, Stepanova i bogen prøver at redde stumperne af, skal atter skrives om, hvis det står til Vladimir Putin. Denne gang ved hjælp af krigen i Ukraine.

Fortidens tryghed

Hvordan reagerer den almindelige russer på Putins historiefortælling?

»Russere er meget modtagelige over for forsøg på at trække os tilbage til en stabil udgave af fortiden. Man vil væk fra fremtiden, for der ved man ikke, hvad der kan ske. På grund af fortidens traumer forventer man hele tiden, at den næste katastrofe indtræffer. Det føles tryggere at vende sig mod fortiden«.

Ifølge Maria Stepanova går det ofte ud over engagementet i de aktuelle problemstillinger, der præger deres samfund. Sådan har det været længe, siger hun:

»For nogle år siden havde vi f.eks. en kæmpe strejke blandt lastbilchauffører. Den gav virkelig problemer, men det blev stort set ikke diskuteret. Folk var i stedet optaget af en heftig debat om, hvorvidt den sidste tsar var en helgen eller ej. Lige gyldigt hvor slem nutiden er, taler folk mest om fortiden. Det er det, der sker, når et folk er blevet undertrykt politisk tilstrækkelig længe og hårdt; det holder simpelthen op med at deltage i nutiden og vender sig mod fortiden, for den opleves som sikker grund«.

Hun oplever, at dystopien har taget over. Ikke mindst i de yngre generationer, og det præger folk langt ud over de russiske grænser. Når hun underviser i Rusland, Europa eller USA, laver hun ofte et lille eksperiment med sine studerende. Hun beder dem nævne alle de science fiction-film, de kan komme på. Alle filmene handler om undergang, klimakatastrofer, politisk afmagt og teknologi, der tager magten fra mennesker, kun filmen 'Tilbage til fremtiden', hvor Michael J. Fox giver den gas på svævende fremtidsskateboards og ændrer historien til det bedre, rummer en vis optimisme. Men som Stepanova tørt konstaterer, er der tale om en enkelt film, der allerede har knap fire årtier på bagen. Overordnet er filmkulturens fremtidsforestillinger mørke. For hende er de et spejl af de forestillinger, vi evner at gøre os om fremtiden:

»Evnen til at forestille sig en god fremtid er ødelagt. Fremtiden er ikke et sted, man vender sig hen i jagten på håb. Den er noget, man skal være bange for og forsøge at undgå«, siger hun.

Men overalt i verden rejser folk sig igen og igen i kamp for en bedre fremtid, så de har vel ikke helt opgivet, at i morgen kan blive bedre end i dag?

»Ja, men det ender ofte med brutal undertrykkelse og vold. Sådan er det også i Rusland: Hvis folk gik på gaden for alvor, ville de blive mejet ned«.

I det hele taget nærer Maria Stepanova ikke den store tiltro til folkelige oprør fra neden, og da slet ikke i vor tids autokratier:

»Ledere som Putin forsvarer ikke nogen abstrakt idé eller utopi. Han kæmper ikke for noget, der er større end ham selv. Det gør Lukasjenko (præsident i Belarus, red.) heller ikke. De kæmper for deres eget liv, deres egne familier, deres private formuer. Folket skal med andre ord stå op imod en mafiastat, og mafiaen er skrupelløs og helt ligeglad med folket. Den stopper ikke for noget, den skyder for at dræbe«.

Vesten kommer ikke til at vinde ved at bringe Ruslands økonomi i knæ

Stabilitetens mand

I Vesten har vi sat vores lid til sanktioner. Ud over at de skal tømme Putins lommer, så det bliver svært at finansiere krigen, er håbet, at den økonomiske tilbagegang vil få folk til at vende sig mod styret. Tror du, det er vejen frem?

»Jeg nyder at se Putins lommer blive tømt, og de personlige sanktioner burde være endnu mere intense – f.eks. burde de også pålægges de journalister, der servicerer Putin og aktivt understøtter krigen. Men helt ærligt: Den her idé om, at man ved at presse russerne økonomisk kan få folk til at stå op imod Putin, dur ikke. Hvis almindelige russere bliver ramt af raseri, vil de næppe vende det mod ham, for fortællingen er, at det er det onde Vesten, som påfører det stakkels russiske folk lidelser«.

Men når russerne ikke protesterer, kunne det vel også bare skyldes, at de støtter Putin, ikke?

»Det er der da nogle, der gør. I 20 år har han solgt dem en historie om, han kan bringe stabilitet, og nu er de villige til at ignorere realiteterne. 1990'ernes Rusland var kriminalitet og angst – en hektisk tid. Men efter at Putin var kommet til magten, forandrede alt sig og blev stabilt, sådan lyder fortællingen«.

Men almindelige russere er vel begyndt at mærke en vis ustabilitet?

»Ja, men de klamrer sig stadig til ideen om, at Putin og stabilitet hænger sammen. Trods krig i Tjetjenien, terrorangreb på terrorangreb og aggressioner i Georgien tror de stadig, at Putin er stabilitetens mand«.

Meget af det kaos, du nævner, er jo gået ud over andre lande end Rusland, selv har de fleste russere oplevet relativ ro og økonomisk fremgang. Så frem til krigen havde de vel ret i, at Putin var lig med stabilitet i deres eget liv. Men med sanktionerne bliver også deres økonomi og deres familier ramt, kan det ikke få fortællingen om Putin som stabilitetens mand til at falde fra hinanden?

»Så meget kommer økonomien altså heller ikke til at lide. Kina er der stadig, og Rusland selv er enormt. Samtidig har det russiske folk en lang historisk

hukommelse om magre perioder. Vi ved, hvordan man overlever dem. Vesten kommer ikke til at vinde ved at bringe Ruslands økonomi i knæ«.

Tal med os

Hvad skal Vesten så gøre for at få Putin til at ændre kurs?

»Det er vigtigt, at I finder et sprog og et fælles ståsted med de russere, der ikke støtter Putin. Støt dem«.

Men vi hører nærmest ikke fra den russiske opposition. Du er en af de få russiske intellektuelle Putin-kritikere, vi har set meget, meget længe. Det er, som om vi ikke kan nå jer.

»Prøv alligevel. Og find en måde at tale til de mange på, der hverken er stærkt for eller stærkt imod Putin. Tal til dem i stedet for at fremmedgøre dem«.

Min egen avis har forsøgt sig med at oversætte noget af vores dækning af Ukraine-krigen til russisk. Finder russerne overhovedet frem til det?

»Ja, det hjælper. Det vigtigste er at gribe enhver mulighed for dialog. Russere er gode til at komme uden om blokeringerne på internettet, og de er gode til at finde udenlandske hjemmesider. De skal nok nå frem«.

Men er du virkelig så sikker på, at gruppen af russere, der er i kritisk opposition til Putin, er så stor? Rundspørger fra Lavada Center har løbende vist stor opbakning til krigen, og selv om den er begyndt at falde lidt, er der stadig mange, der bakker op.

»Du skal ikke fæste så meget lid til rundspørger, hvor russere bliver spurgt om, hvorvidt de støtter Putin. Hvis der kommer en mand fra et analysefirma og skriver dit navn og adresse ned og spørger dig, om du støtter Putin, så er du dum, hvis du siger nej«.

Men Putin kunne vel ikke holde sig på magten, hvis ikke det var, fordi politiet og hæren aktivt beskyttede ham, og medierne og lærerne i skolerne prædikede hans

version af sandheden, vel? En masse mennesker er villige til at arbejde aktivt for hans projekt på daglig basis.

»Der er masser af eksempler på lærere, der ikke underviser i Putins version af virkeligheden. Jeg kender også politimænd, der slipper de arresterede ud på næste gadehjørne i stedet for at tage dem med på stationen. Selv om det er risikofyldt, gør de det alligevel«.

Fremtiden er ikke et sted, man vender sig hen i jagten på håb

Det russiske samfund findes ikke

Når protesterne mod krigen synes få og vage, skyldes det ifølge Maria Stepanova, at kritikerne har svært ved at finde hinanden og blive til en stor bevægelse:

»Kollektivet eksisterer simpelthen ikke i Rusland. Der er ikke noget center, som folk kan forene sig omkring. Faktisk kan man slet ikke tale om et russiske samfund. Der er bare en samling familier. En samling individer i private familier«.

Hvordan er det endt sådan?

»Katastroferne har undermineret vores evne til at handle kollektivt. Vi ved, hvordan det ender. Man samler sig om et smukt utopia, man forsøger at bygge det sammen, og så ender det hele i en stor katastrofe. Igen og igen. Sådan er det gået gennem hele det 20. århundrede. Til sidst vil man bare hellere være sig selv. Være privat. Man vil i hvert fald ikke have noget at gøre med utopier. For de er skræmmende. Mange ender med bare at investere deres kræfter i deres private liv. De er optaget af deres hjem og deres haver. Det er så småt«.

Men der har da trods alt været nogle forsøg på at skabe en politisk opposition i Rusland. Giver det dig ikke håb?

»Jo, og vi har faktisk en bølge af aktivisme. Især hos den yngre generation, der nægter at forlade Rusland og insisterer på aktivt at protestere. F.eks. den feministiske krigsmodstand, den gør fantastiske ting, og det giver mig håb. Men indtil nu har vi ikke været i stand til at skabe en politisk slagstyrke, der kan gøre en forskel. Vi er kun i stand til at gøre modstand i vores private liv«.

Du er selv en af dem, der er blevet i Rusland, og er blevet ved med at tale højt om din modstand mod Putin. Er du ikke bange for, hvad prisen kan blive for dig personligt? For dit liv og førlighed?

»Nej, det er jeg ikke. Jeg er ikke i første række af dem, der står for skud. Jeg er heller ikke i femte«.

Bliver du i Rusland?

»Jeg er vægelsindet. Jeg ved ikke, om det er bedst at blive eller tage væk. Bliver man i Rusland, betaler man skat og bidrager til Putins stat, men samtidig kan man fortsætte med at skrive og tale til folk. Der er en ophedet debat mellem dem, der bliver, og dem, der er taget væk fra Rusland. Jeg har ikke lyst til at være på nogen af siderne. Jeg vil bygge bro med min egen krop. Så længe vi kriges, kommer vi ingen steder«.

Så end ikke den intellektuelle opposition kan finde ud af at samle sig om et fælles oprør.

»Nej, præcis. Det er så smerteligt. Det er så ydmygende. Vi kan ikke nå Putin, og i frustration ender vi med at gå efter hinanden og river os selv i stumper og stykker«.